
RECENZJE

Wolfgang Thönissen, *Ein Konzil für ein ökumenisches Zeitalter. Schlüsselthemen des Zweiten Vaticanums*, Bonifatius, Evangelische Verlaganstalt, Paderborn–Leipzig 2013, ss. 290.

Pięćdziesiąta rocznica rozpoczęcia Soboru Watykańskiego II stała się okazją do publikacji bardzo wielu książek, które na różnych płaszczyznach próbują przedstawić i przeanalizować z dzisiejszej perspektywy to, co się wtedy wydarzyło. Dlaczego więc warto pośród tak wielkiego wyboru pozycji na ten temat zwrócić uwagę na dzieło prof. Thönissena? Co stanowi szczególny walor tej książki? Czym wyróżnia się jego podejście w swojej specyfice? Jak sam autor pisze w *Przedmowie*, nie chce prezentować kolejnej historii soboru ani tworzyć nowego komentarza do dokumentów soborowych. Jego cel jest o wiele skromniejszy – pragnie pokazać, jak pośród kluczowych tematów soboru pewną nicią je wiążącą jest kontekst ekumeniczny, który w wielu momentach staje się swoistym kluczem hermeneutycznym do uzyskania syntezy teologicznego przesłania Vaticanum II.

Autor wydaje się specjalistą wyjątkowo predysponowanym do przygotowania takiego opracowania. Był uczniem i współpracownikiem W. Kaspera, u niego też napisał doktorat (1986, habilitacja – 1994). Od 1999 roku jest profesorem teologii ekumenicznej na Fakultecie Teologicznym w Paderborn i tam też dyrektorem Instytutu Ekumenicznego im. J.A. Möhlera. Należy do czołowych niemieckich ekumenistów i bierze udział w wielu komisjach dialogu ekumenicznego, a od 2008 roku został również konsultorem Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan. Jest autorem wielu publikacji naukowych, wśród których szczególnie warto zwrócić uwagę na pracę z zakresu hermeneutyki ekumenicznej – *Dogma und Symbol. Eine ökumenische Hermeneutik* (2008).

Najnowsza książka prof. Thönissena zbudowana jest z *Wprowadzenia*, będącego rozbudowanym rozdziałem wstępnym (ss. 14-43) oraz z sześciu rozdziałów tematycznych, poświęconych kluczowym tematom teologii dokumentów soborowych, a ostatni, siódmy rozdział stanowi syntezę dzieła. We *Wprowadzeniu* autor prezentuje najpierw główne założenia soboru, akcentując jego zupełnie nową jakość, gdyż miał być to w zamiarze Jana XXIII pierwszy sobór bez anatem, dający pozytywny wykład nauki katolickiej, otwarty na wszystkich ludzi dobrej woli. Jednocześnie w swojej nowości nie miał być zerwaniem z Tradycją, ale reformą, odnową Kościoła, w której *depositum fidei* zostanie w pełni zachowane, ale wyrażone na sposób współczesny. Jako drugi istotny punkt dla odczytania przesłania soboru Thönissen wskazuje proces recepcji dokumentów soborowych. Wyznacza cztery fazy tejże recepcji. Faza pierwsza to okres bezpośrednio po soborze, cechujący się wielkim entuzjazmem i dynamiką, kiedy powstają pierwsze komentarze do pism soborowych. Faza druga ujawnia pierwsze opory wobec reform, co wyraża się w napięciu między progresistami a tradycjonalistami. Teologia

w tym czasie zajmuje się systematycznym opracowaniem tekstów soborowych. Faza trzecia to pontyfikat Jana Pawła II, gdy następuje konsolidacja i stabilizacja, a teologia skupia się na historiografii soboru. I w końcu faza czwarta – współczesna, której kierunek nadał Benedykt XVI. Jej tłem jest konflikt z lefebrystami, którzy z całą ostrością stawiają pytanie o to, czy sobór nie zdradził Tradycji Kościoła. Inaczej formułując to pytanie: czy mamy w hermeneutyce soboru do czynienia z hermeneutyką zerwania, czy hermeneutyką kontynuacji? Odpowiedź na to napięcie pomiędzy kontynuacją a postępowaniem w interpretacji soboru dał Benedykt XVI, mówiąc o hermeneutyce reformy pod warunkiem kontynuacji. Na tej podstawie autor formułuje w największym skrócie ideę przewodnią przesłania soboru: Słowo Boże – w Kościele i posłudze sakramentalnej – dla zbawienia świata. Potwierdzenie dla takiego klucza hermeneutycznego wskazuje w adhortacji *Verbum Domini* Benedykta XVI. W końcu autor zmierza do ukazania, na tak szeroko nakreślonym tle, głównej tezy pracy. Przypomina najpierw, że w zamiarze Jana XXIII przywrócenie jedności chrześcijan było wiodącą perspektywą soboru. Realizacją tego założenia był soborowy Dekret o ekumenizmie, który często określa się jako „Magna Charta” Vaticanum II, gdyż nie tylko nadał nową dynamikę zaangażowaniu ekumenicznemu Kościoła katolickiego, ale generalnie zmienił sposób myślenia w Kościele katolickim, otwierając go na wielorakie płaszczyzny dialogu. Tym samym Sobór Watykański II stał się dla Kościoła przejściem z epoki podziałów wyznaniowych do epoki ekumenicznej.

Rozdział pierwszy (*Die Entdeckung der Ökumene in der katholischen Kirche*, s. 44-60) omawia najpierw czas między Vaticanum I a Vaticanum II jako okres, gdy Kościół katolicki musiał się skonfrontować z pytaniem o kościelną jedność wszystkich chrześcijan. Druga część rozdziału ukazuje Dekret o ekumenizmie jako przewrót kopernikański w relacjach Kościoła katolickiego z ruchem ekumenicznym i Kościołami niekatolickimi. Autor podkreśla, że dokument ten „nie spadł z nieba”, ale jest właśnie wynikiem długiego procesu dojrzewania, trwającego w okresie między soborami. Dekret *Unitatis redintegratio* jest nierozdzielnie związany z Konstytucją dogmatyczną o Kościele, gdyż całe katolickie rozumienie ekumenizmu wyrasta z odnowionej eklezjologii *Lumen gentium*, a szczególnie z idei *subsistit* w LG 8. Z tego zakotwiczenia w teologii *Lumen gentium*, co mocno akcentuje prof. Thönnissen, wynika też ranga dogmatyczna Dekretu o ekumenizmie, gdyż *Lumen gentium* jako konstytucja dogmatyczna posiada tu rangę najwyższą. O randze tego dekretu świadczy też jego recepcja, zarówno na płaszczyźnie doktrynalnej, przede wszystkim w postaci encykliki *Ut unum sunt* Jana Pawła II, rozwijającej wiele jego aspektów, jak i praktycznej, wyrażającej się w licznych dialogach ekumenicznych, które zainicjował Kościół katolicki.

Rozdział drugi (*Offenbarung und Rechtfertigung*, s. 61-97) skupia się na wnikliwym ukazaniu następstw ekumenicznych nowej orientacji nauki o Objawieniu zawartej w Konstytucji dogmatycznej *Dei Verbum*. Następuje tu w teologii katolickiej, głównie poprzez oddziaływanie teologii K. Bartha epokowy zwrot

historiozbawczy, którego konsekwencje, jak wykazuje autor, przenoszą się na naukę o łasce, a w ostateczności sobór eksponuje usprawiedliwienie jako centralne wydarzenie zbawcze (LG 40). Efektem tego nowego ujęcia jest – po wiekach sporów na temat nauki o usprawiedliwieniu – jeden z najważniejszych dokumentów w historii ruchu ekumenicznego, podpisana między luteranami a katolikami w 1999 roku *Wspólna deklaracja o usprawiedliwieniu*. Drugi kluczowy temat poruszany w tym rozdziale to zagadnienie autorytetu Pisma, a w szczególności relacja między Pismem a Tradycją. Tu również sobór otwarł zupełnie nowy horyzont do dialogu ekumenicznego, w tak trudnym od czasów Reformacji punkcie (por. DV 10).

Trzeci rozdział (*Sein, Existenz und Sendung der Kirche*, s. 98-144) koncentruje się na Konstytucji dogmatycznej o Kościele, którą autor uznaje za główne dzieło Vaticanum II, będącego pierwszym soborem Kościoła o Kościele. Kształt soborowej eklezjologii jest tu przedstawiony jako wynik wzajemnych relacji pomiędzy czterema głównymi obrazami-modelami, użytymi do opisanego Kościoła w *Lumen gentium*: „Ciało Chrystusa”, „Lud Boży”, „Kościół jako powszechny sakrament zbawienia” oraz „Kościół jako communio”. Thönissen poświęca tu bardzo wiele uwagi wyjaśnieniu rangi wyrażenia *subsistit* w LG 8, które stanowi jedno z najistotniejszych stwierdzeń tejże Konstytucji, gdyż tworzy ontologiczny most pomiędzy Mistycznym Ciałem Chrystusa a Kościołem w znaczeniu społecznym z jego instytucjami, ale bardziej jeszcze stało się ono epokowym zwrotem, otwierającym nowe rozumienie stosunku Kościoła katolickiego do Kościołów niebędących w jedności z Rzymem. Na tym stwierdzeniu zasadza się cała konstrukcja katolickiej ekumenii, a jego zasadniczą konsekwencją jest uznanie przez sobór „elementów uświęcenia i prawdy” (LG 8, por. UR 3) – a więc rzeczywistości kościelnej – poza granicami Kościoła katolickiego.

W rozdziale czwartym (*Kirche und Kirchengemeinschaft*, s. 145-177) autor powraca do Dekretu o ekumenizmie, rozwijając nowe wątki, a zwłaszcza ukazując spójność eklezjologiczną pomiędzy tym dokumentem a *Lumen gentium*, otwierającą nowe perspektywy ekumeniczne. *Unitatis redintegratio* to novum w historii soborów, gdyż po raz pierwszy stosunek Rzymu do Kościołów od niego odłączonych przedstawiony został tutaj na sposób pozytywny. Thönissen zwraca uwagę, że od Vaticanum II chrzest stał się punktem wyjścia nowego rozumienia stosunku do chrześcijan odłączonych. Chrzest jednoczy człowieka z Chrystusem, tworząc więź, która jest silniejsza niż wszelkie podziały stworzone przez człowieka (por. UR 3). Poprzez to odniesienie do chrztu sobór nadał chrześcijanom niekatolikom nowy status eklezjalny. Na tej bazie autor rozwija tutaj dalej wizję możliwości pogłębiania wspólnoty kościelnej, szkicując perspektywy dla ekumenicznego modelu jedności.

Piąty rozdział swojej pracy (*Amt und Ämter in der Kirche*, s. 178-235) teolog z Paderborn poświęca tematowi urzędu biskupiego w dokumentach Soboru Watykańskiego II jako kolejnemu zagadnieniu istotnemu dla postępu ekumenicznego

zbliżenia. Najpierw nakreśla on szeroko tło problemu, poczynając od doktryny Soboru Trydenckiego, by ostatecznie ukazać znaczenie eklezjologiczne na nowo sformułowanego podczas Vaticanum II nauczania o urządzeniu biskupim. Na podstawie tej dogłębnej analizy przechodzi do kwestii urzędu kościelnego w dialogu ekumenicznym, która jawi się tu jako zagadnienie kluczowe. W centrum tej problematyki stoi temat sukcesji apostołskiej, bo spór o rozumienie sukcesji apostołskiej w urządzeniu biskupim jest w istocie sporem o rozumienie Kościoła jako takiego. Bazą do omówienia tego zagadnienia na płaszczyźnie ekumenicznej są tu dokumenty dialogu katolicko-luterańskiego. Ostatnia część rozdziału poświęcona jest ekumenicznej dyskusji o urządzeniu Piotrowym, a zwłaszcza o możliwym kształcie realizacji prymatu papieża w perspektywie poszukiwania jedności Rzymu z Kościołami od niego oddzielonymi.

Treścią szóstego rozdziału (*Freiheit und Person. Das Recht auf religiöse Freiheit*, s. 236-274) jest analiza Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae* – jednego z najbardziej dyskutowanych tekstów Vaticanum II, będącego swoistym odwrotem Kościoła od myślenia w kategoriach tzw. epoki konstantyńskiej w relacjach do państwa i społeczeństwa. Autor ukazuje najpierw fundament teologiczno-antropologiczny tego dokumentu w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Następnie wskazuje na jego znaczenie ekumeniczne – wolność religijna jest zasadą wzajemnych relacji między chrześcijanami oraz zasadą dialogu. Mimo iż są to stwierdzenia zawarte jedynie *implicite* w tekście tejże deklaracji, to jednak mają swoje wyraźne odniesienia w Dekrecie o ekumenizmie (por. DE 9 – „par cum pari agat”). Uznanie prawa do wolności religijnej nie można w żaden sposób rozumieć jako otwarcia na relatywistyczne rozumienie prawdy, lecz chodzi tu o obronę prawa do głoszenia objawionej prawdy wiecznej przez Kościół i każdego wierzącego. Ostatnia część rozdziału poświęcona jest pojęciu osoby w dialogu ekumenicznym – to bardzo rzadko omawiane zagadnienie. A przecież pojęcie osoby streszcza w sobie wszystko, co tradycja chrześcijańska powiedziała o istocie i godności człowieka, stąd stanowi ono podstawę debaty etycznej między Kościołami.

Rozdział siódmy (*Die Kirche unter dem Wort Gottes. Eine Synthese*, s. 275-287) to podana w dziesięciu punktach próba szkicu całościowej syntezy teologii Soboru Watykańskiego II, oparta w dużej mierze na jej recepcji, zawartej w adhortacji Benedykta XVI *Verbum Domini*. W większości powtórzone są tu tezy przedstawione już w rozszerzonej formie w rozdziale drugim.

Książka prof. Thönissena to dla każdego teologa intelektualna uczta, choć miejscami wymagająca sporo trudu w uważnym śledzeniu przeprowadzanych przez autora subtelnych analiz dokumentów soborowych i ich wzajemnych korelacji teologicznych. Pozycję tę można uznać za swego rodzaju kompendium nauczania soborowego, ze szczególnym uwzględnieniem w nim kontekstów ekumenicznych. Odkrywa ona przed nami, jak ciągle, pomimo upływu 50 lat, Sobór Watykański II jest nie do końca odkrytym skarbem dla Kościoła i wyma-

ga nieustannej pracy teologów, by jego nauczanie stało się w praktyce w pełni dobrem wszystkich chrześcijan. Pewnym mankamentem wielu fragmentów tej pracy jest znamieną dla niemieckich teologów zajmujących się ekumenizmem swoista „germanocentryczność”, polegająca na postrzeganiu zasadniczo zagadnień ekumenicznych głównie przez pryzmat niemieckiego kontekstu historyczno-kościelnego, a więc koncentrowaniu się przeważnie na relacjach katolicko-protestanckich, a w zasadzie katolicko-luterańskich. Ten brak pewnej uniwersalności spojrzenia wyraża się w tym opracowaniu przede wszystkim w marginalizacji odniesień wobec Kościołów tradycji wschodniej. Ponadto przy lekturze wyczuwa się pewną niespójność pomiędzy rozdziałami, szczególnie dotyczy to ostatnich trzech rozdziałów, co jest wynikiem tego, iż były one przygotowywane – jak to zaznacza autor w *Przedmowie* – jako odrębne artykuły, a później dopiero zostały przepracowane na potrzeby tej publikacji. Zwłaszcza nieco rozczarowuje tutaj ostatni rozdział, który jako synteza całej książki powinien być bardziej systematycznym udokumentowaniem głównej tezy, postawionej przez autora w *Przedmowie*, a więc poświęcony całościowemu ukazaniu rangi wątków ekumenicznych w nauczaniu soboru, niż zajmować się ogólnym podsumowaniem teologii Vaticanum II. Mimo tych drobnych niedociągnięć jest to bez wątpienia pozycja warta polecenia dla każdego teologa, a szczególnie dla tych, których pasjonuje ekumenia.

Ks. Jacek Froniewski